

İBN SİNÂ HİKÂYELERİNİN ARKETİPSEL TAHLİLİ

The Archetypical Analysis of İbni Sina Stories

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK*
Yrd. Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK**

ÖZ

Arketipler, Jung'un ifadesiyle bilinci etkileyen ve her insanın ortak bilinçdışı oluşturduğu "içteki" ortak etkenlerdir. Arketiplerin kökeni mitlere bağlı olup Campbell'in "ayrılış-aşama-dönüş" formülü ile çözümlenmektedir. Destan, masal, halk hikâyesi vb. gibi anlatmaya dayalı türlerde semboller ardında şifrelenerek verilen bu bilgiler, kahramanın yolculuk macerasına anlam kazandırmaktadır.

İbn Sinâ Hikâyeleri de, Türk kültür tarihinde filozof, hekim, matematikçi, fizikçi, şair, seyyah ve bilgin olarak tanınan İbn Sinâ'nın, halk düşüncesinde dünyasında sihirbaz, büyücü, evliya ve simyacı vasıflarıyla ele alındığı bir eserdir. İbn Sinâ Hikâyeleri, İbn Sinâ'nın "ayrılış-aşama-dönüş" arketiplerine uygun olarak bireyleşme mücadelesini vermesi ve "Yüce Birey", "Anima-Animus", "Gölge", "İç/Tüm Benlik" ve "Yüce Ana" arketiplerini ele alması açısından önemlidir. Bu yüzden sembolik değerlendirme yapıldığında eserin değeri daha iyi anlaşılacaktır.

Anahtar Sözcükler

İbn Sinâ Hikâyeleri, bilinçdışı, Yüce Birey, Anima-Animus ve Gölge arketipi.

ABSTRACT

According to Carl Gustav Jung, the archetypes are internal factors that creates the collective unconscious of the humankind. The origin of archetypes can be traced back through myths. Along with this they can be analyzed with the Joseph Campbell's "separation, progress and return" formula. The archetypes are encoded in these narrative genres like legends, tales and folk stories and inferred with symbols that distinguishes the hero's journey.

İbni Sina known as a philosopher, physician, mathematician, doctor, poet, traveller and scientist the history of Turkish culture. However, in the work called "İbni Sina Stories" he was described as a magician, an alchemist and a Saint. These are important from the archetypal perspective because of the patterns that can be traced in the plot of the stories. The initiation process of İbni Sina to become an individualized person, according to the Campbell's formula is worthy in terms of the "anima-animus- shadow inner/total egotism and holy mother" archetypes. Therefore, to analyze this text by decoding the hidden symbols the value of the text will be seen much clearly.

Key Words

Tales of İbni Sina, collective unconscious, Noble individual, Anima-Animus and Shadow arche-type.

Giriş

Edebî eserler, kişinin duygu, düşünce ve yaşamışlıklarının semboller ardında şifrelenmesi, estetik, öğreticilik ve bilgi verme çerçevesinde sentezlenmesiyle oluşturulmuş eserlerdir. Bu eserlerde kodlanan kolektif bilinçdışı bilgilerini çözümleyebilmek için mitolojiye doğru bir yolculuk yapmalı sosyoloji, psikoloji ve felsefenin derin izlerini arketip sembolizm ile değerlendirmelidir.

Carl Gustav Jung, "Bilinci etkileyen ve her insanın ortak bilinçdışı

oluşturan içteki ortak etkenlere arketipler adını verir" (Gökleri 1979: 10). Bilinci olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen bu güçler, kişinin ontolojik yapısını şekillendirirler. İbn Sinâ hikâyeleri de arketip güçlerin kişiliğe olan etkilerinden bahseder. Mitolojik dönemin etkilerinin ağırlıklı olarak hissedildiği hikâyeler, başta İbn Sinâ olmak üzere ikiz kardeşi Ebu'l Hâris ve diğer toplum üyelerinin bireyleşme yolundaki başarı/başarısızlıklarla dolu maceralarını ele alır.

* Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi
esimsek@firat.edu.tr

** Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi
esenocak@firat.edu.tr

Gelişme

“İbn Sinâ” hikâyeleri, halk muhayyilesindeki İbn Sinâ’nın yerini arketipsel sembolizm ile açmılayan olay halkalarından oluşur. İbn Sinâ’nın hayatı etrafında oluşan hikâyelerde, toplumsal hayatın eleştirel yönlerinin İbn Sinâ’ya atfedilen sihir, büyü, keramet, vb. gibi olağanüstülüklerle çözümlenmeye çalışıldığı görülür.

Ortaçağ İslam Dünyasında örnek bir şahsiyet olan, Batı’nın hayranlığını da kazanan İbn Sinâ, Türk kültür tarihinde filozof, hekim, matematikçi, fizikçi, şair, seyyah, bilgin olarak tanınırken, hikâyelerdeki halk muhayyilesinde sihirbaz, büyücü, evliya, simyacı, fıkra tipi vb. gibi vasıflarla karşımıza çıkar. İbn Sinâ tespit ettiğimiz hikâyelerde, sahip olduğu olağanüstü vasıflarıyla toplumsal hayatın aksaklıklarına, hoşgörüsüzlüğüne, menfaat, rüşvet, kötülük, yoksulluk vb. gibi eleştirel yönlerine olağanüstü yardım ve cezalarıyla çözümler getirerek değerler dünyasını yeniden anlamlandırmaya çalışır. Hikâyelerde İbn Sinâ’nın mükemmel insan olabilme yolunda yaşamış olduğu maceralar onu, bilinç dışının gizli bahçelerinde dolaştırarak olgunlaşmaya doğru sürükler.

Joseph Campbell’in “Ayrılma-Erginleme-Dönüş” olarak tanımladığı bu ruhsal yolculuk sonunda hikâyelerin baş kahramanı İbn Sinâ, “Yüce Birey” vasfına ulaşır. Uzun yolculuk süreci içerisinde ortak bilinçdışının gizli güçleri olarak dışa yansıyan diğer arketipler; “Anima-Animus”, “Gölge”, “İç/Tüm Benlik” ve “Yüce Ana” arketipleridir.

1. Ayrılma Aşaması

Bireyleşme yolunda atılacak ilk adım olan ayrılık aşaması, fark edilmeyi bekleyen rehberin çağrısıyla uyanışa geçen kahramanın hikâyesidir. Hikâyelerin baş kahramanı olan İbn Sinâ’nın uyanışa geçmesinden sonra hayatı büyük bir değişime uğrar. Bu yüzden İbn Sinâ’nın ruhsal anlamdaki uzun yolculuk macerasını mağara merkezli olarak üçe ayırabiliriz:

“1. Mağara öncesi hayatı,

2. Mağaradan çıkınca sahip olduğu olağanüstü özellikler ve bunları toplumun faydasına kullanması.

3. Şeyhe intisâbı ve şeyh-i kâmil mertebesine ulaşması.” (Şenocak 2005: 103).

Ebu Ali Sinâ (İbn Sinâ) ve Ebu’l Hâris adlı ikiz kardeşin doğumuyla başlayan İbn Sinâ Hikâyeleri’nde, kahramanları harekete geçiren Fisagores adlı ilim adamının sihir ilmiyle dolu mağara hikâyesidir. Kahramanlar, yılda bir kez açılan sihirli öğretilerin bulunduğu mağaranın açılma vaktini bir tellaldan duyarak uyanışa geçerler. O güne kadar mağaraya girip sağ çıkan bir kişinin bulunmadığını bildikleri halde iki kardeş, gizemli bilgilerin sırrına erebilmek, daha fazla öğrenebilmek arzu ve merakıyla mağaraya girmeyi ister. Kahramanlar, bir rastlantı sonucu duydukları çağrıya uyararak, kendilerini bir anda olağanüstü yaşantıların geçeceği “uzak ülke”de bulurlar. Onlar için tellal, simgesel anlamdaki yolculukta dönüştürücü bir araçtır. Çünkü kahramanlar, rehberin/tellalın çağrısını kulak ardı etseydi yaşamlarına anlam kazandıramayacaklardı.

Görüldüğü gibi kahramanları uyanışa geçiren, yaşamın yüzeyinde ansızın beliren bir dış güçtür. Eksikliklerini, bu dış gücün çağrısıyla fark eden kahramanlar, tamlığa ermelerini engelleyen gerçeklerle yüzleşme kararını alırlar. Böylece bireyleşim süreçlerini tamamlamak için mitolojik yolculuğa doğru ilk adımı atarlar. Kahramanların bu zorlu yola adım atıp atmama kararları bir nevi “eşik” olarak tanımlanabilir. Çünkü kişinin eşiği geçmesi, doğum ve ölüm arasındaki çizgi kadar saydam olup gizemli kapıların anahtarını simgeler.

2. Erginlenme Aşaması

Rehberin çağrısıyla ayrılış aşamasını başarıyla geçerek eşiği atlayan kahramanlar, “Erginlenme Aşaması”nda türlü sınavlara tâbi tutulurlar. Bu sınavlar yolunda kahraman, “...tuhaf biçimde akışkan, belirsiz biçimlerin düş dünyasında ilerler.” (Campbell 2000: 115).

Başlangıçta aynı sınava tâbi tutulan, kendilerine eşit derecede imkânlar sunulan kahramanların bu imtihanındaki başarısı birbirine eşit değildir. Çünkü olgunlaşma yolunda ilerleyebilmek için fedakârlık, azim ve kararlılık gerekir. Mağarada kaldıkları süreç içerisinde bir tanesi yenildiğinde kırk gün boyunca açlık hissetmeyecekleri haplar yapan kahramanlar, geceleri bir iki saat dinlenip, vakitlerinin çoğunu ibadet ederek, ilim öğrenerek geçirirler ve baktıkları kaynakları asla birbirlerine göstermeyip konuşmazlar. Zamanın yok ediciliğine karşı yarışan kahramanlar, olgunlaşma düzeylerini de oluşturmaya başlarlar. Çünkü ideallerindeki geleceği yaratmak yalnızca kendi ellerindedir.

Benlik imgesi şimdi, iç dünyasının karanlığında sonsuzluk yolunun kapısını açacak arketip sel imgelerin peşindedir. Adına kayıp diyar diyebileceğimiz bu labirent mekânlarda, bilinç dışının saf bilgilerinin muhafızları yaşamaktadır. Söz konusu mağaradan sihirli bilgileri kâğıtlara yazarak veya kitapları alarak dışarı çıkarmak isteyenler, cinler tarafından ölümle cezalandırılmaktadır. Bu yüzden İbn Sinâ, ruhsal enerjisinin gücüyle öğrenmek istediği bilgilerin çoğunu uykusundan feragat edip hıfz ederek kalanını da yalnız güneşe tutulduğunda okunabilen soğan suyu ile kâğıtlara yazarak saklar. Sınırlı zamanın bilgisini sonsuza taşıyabilen tek kahraman olarak İbn Sinâ, bireyleşme macerasındaki imtihanında kardeşine göre daima bir adım öndedir. Burada okuyucuya iletilen mesaj şüf nin; “Az ye, az uyu, az konuş!” düsturudur ki çilehâned e kırk gün çile çekerek ve bir zeytin/hurma tanesiyle açlıklarını erteleyen dervişlerin kemâle erme aşamaları bizlere hatırlatılır.

2.1. İç/Tüm Benliğin Bütünleyen Çağrısı: Yüce Birey Arketipi

Yüce Birey, iç benliğin gözle görünür sembolü olup iç ve dış dünya ile irtibatını kontrollü bir şekilde kurabilen,

hatalarının farkında olup düzeltme eğilimi gösteren bireyleşmiş insandır.

Jung, “Ruhsal bütünlüğün merkezine ve tümüne bir arada iç/tüm benlik” der (Gökeri 1979: 23). “İç benlik ruhsal yapının hem çekirdeği hem bütünüdür. Benlik bu bütünlük içinde bilinç yöresinin aktörü olarak belirirken tüm gelişmeyi yönetip olası kılan ise iç benliktir... Olgunluğun, erdemliliğin kaynağıdır iç benlik. Erdemli ihtiyar kadın, büyücü, toprak ana, aşk ya da doğa tanrıçası, erdemli ihtiyar adam, ermiş bir dede, doğanın ruhu da tanrı gibi görünebilir” (Gökeri 1979: 23-24). Hikâyelerde, bireyleşme yolculuğunda tamlığa doğru ilerleyen İbn Sinâ, ruhsal yolculukta daha ilk adımlarını bile atmayan kahramanları her fırsatta içerdeliğe davet eden, maceraya atılmalarını sağlayan “yapıcı güç” olarak karşımıza çıkar.

“Yüce Birey, toplumun değerlerinin kişiler düzlemindeki temsilcisidir.” (Kanter, 2005: 133). Hikâyelerin olay örgülerindeki çatışmaları “Yüce Birey” vasfıyla çözümleyen İbn Sinâ, zenginlik, cimrilik, haksızlık vb. gibi zıt kavramların bozduğu dengeyi kurmaya, bunların ortaya çıkardığı yok oluş ve çürümüşlüğü düzeltmeyi hedefleyen baş kahraman rolündeki tek kişidir. O’nun amacı, İç Benlik arketipini toplumsal anlamda da işleyerek sosyal grupların oluşmasını sağlamak, kişilerin yetenek ve yaratıcılıklarını birleştirerek dayanışma gücünü arttırmak, olumlu ve örnek değişmelerle uygar bir toplum yaratabilmektir.

İbn Sinâ’nın düzeltme gayreti içerisinde olduğu toplumda ikiyüzlülük, yalancılık, hile, dedikodu, cimrilik ile bozulmuş düzen içerisinde yerini alan bireyler, maddenin esiri olmuşlardır. Öyle ki bir iki altın için bu kişiler kişiliklerini, ahlaklarını ve kendilerine saygılarını yitirerek, hikâyeler içerisinde silik şahsiyetler olarak yer alırlar. Hikâyelerde ahlaki çöküntünün ağırlıklı olarak dile getirildiği sahnelerde toplumun bilinci olan İbn Sinâ’nın cezalarıyla, herkese ibret dersi verilir.

Toplumun üst tabakalarında başlayan çürümüşlüğü yetkinin, maddi ve manevi gücün etkisinde kalan kadı, hoca vb. gibi kişiler daha da hızlandırmıştır. Toplumsal hayatın düzenini, değerlere karşı saygısı olmayan bu kişiler yok ettiği için İbn Sinâ, sahip olduğu sihir, büyü vb. gibi olağanüstü vasıflarını, kaybolan toplum değerlerini yeniden kazandırmak için kullanır. İbn Sinâ'nın dedi-kodu yapan eşi, ahlaksızlık yapan kadın hatta padişah bile İbn Sinâ karşısında söz hakkı bulamaz. O, verdiği cezalarla kişilerin bilinçaltına bastırıldığı hatalarını, su yüzeyine çıkarıp görünür kılarak değer yargılarına karşı kayıtsızlıklarını/iradesizliklerini paslanmış gönül aynalarından dışa yansıtır ve gerçeği görüp arınmalarını sağlar. İbn Sinâ, fizik ötesi güçler ve tinsel öğelerle ilişki kurarak bilincin çeşitli aşamalarından geçerek yoluna devam eder. Amacı bazen ertlediğimiz, bazen de görmezlikten geldiğimiz farkındalıkları inancın gücüyle şekillendirerek kavramlarda gizlenen “öz”ü bulmaya/buldurmaya çalışmaktır.

“Kolektif bilinçdışının yansımaları ile oluşan eserlerde Türk milletinin ortak zihin özelliklerinin simgesel anlatımlarını görürüz.” (Özcan 2003: 77). İbn Sinâ Hikâyeleri, bu anlamda halkın görmek istediği insan tipine işaret eder. Halk tasavvurunda İbn Sinâ'nın, insan olarak bütün eksikleri tamamlanarak “ideal insan tipi” yaratılır. Eksikliklerinin farkındalığıyla büyük bir arayış içerisinde olan İbn Sinâ, mağaradan çıktıktan sonra sahip olduğu olağanüstü özellikleri akıl, bilgi ve tecrübesinin bütünlüğü çerçevesinde kullanarak ruhunu bir siyacı gibi mükemmelliğe doğru yaklaştırır. O, sihir ve büyüün yanı sıra gösterdiği kerametlerle de güçlü-güçsüz, iyi-kötü, zengin-yoksul çatışmalarında zıtlıkların ortaya çıkardığı adalettir. Bir akçeyi, fakire verdiği için cimri adamdan hakaret dolu sözler işiten İbn Sinâ, onu sihirli hadiselerle cezalandırır. Sonunda cimri adamdan aldığı bin beş yüz altının

binini yanındaki fakir dervişe vererek, “Zenginden alıp fakire veriniz!” düsturunu yerine getirir. İbn Sinâ yer yer hikâyelerde, “Ben gani ol fakirdür dimek kibirden gelür. Kibir ise fil'i şeytandır insanda eyü alamet değüldür, terk idün!” diyerek, nasihatlerde bulunur. Görüldüğü gibi O, toplumsal düzensizliğin karşısındaki tek otorite, maddi ve manevi gücün tek temsilcisidir.

İbn Sinâ, içsel bir rehberdir. “...bize yardım edecek olan rehber içimizde, takip etmemiz gereken yol da tam orada, ruhumuzun içindedir. Bu, bilgeliğin yaşlı bir adam, yaşlı bir kadın ya da masum ve sınırsız bir çocuk şeklindeki içsel görünümüdür.” (Lee 2002: 10). Hikâyelerde, “Yüce Birey” arketipi olarak toplumda yerini alan İbn Sinâ, farklı rollerle karşımıza çıkar. Bazen rüyalarına girdiği kişilerin altıncı hissi olan İbn Sinâ, vezir Yuhanna ve Câlût ile olan sihirli mücadeleyi kazanırken hocadır. Kendisini yanlış değerlendirerek, hakaret eden Helvacı Ali'yi cezalandırırken ve onu sevdiğine kavuşturmak için mücadele ederken bir babadır. Rüyalarına girdiği kahramanları, buldukları felaketten kurtarıırken ise bir rehberdir.

2.2. Bireyleşim Sürecinde Olgunlaşma: Balinanın Karnı

Bireyleşme amacıyla ruhsal bir yolculuğa çıkma kararı alan kahramanların, hayatlarına yön verebilmeleri için önce eşiği geçmeleri gerekir. “Büyülü eşikten geçişin bir yeniden doğum alanına geçme olduğu fikri, bütün dünyada balinanın karnının rahim imgesiyle simgelenmiştir. Kahraman, eşiğin gücünü ele geçirmek ya da onunla uzlaşmak yerine bilinmeyenin içinde kaybolur ve ölmüş gibi görünür” (Campbell 2000: 107).

İbn Sinâ Hikâyeleri'nde geçen mağara, kahramanların olgunlaşmasını sağlayan kutsal bir mekândır. Hz. Davut zamanında yaşayan Fisagores'in, ölümüne yakın bir zamanda ilm-i kimya ve ilm-i simya ile ilgili bilgilerini tılsımla sakladığı bu mitolojik mekân, yılda bir

kere ve üç saat açık kalmaktadır. Kahramanların erginlenme yeri olan mağara, bir anlamda yeniden doğum yeridir. Çünkü “Mağaraya ya da labirente girmek erginleme türünde ritüel bir ölümle eş değerdi.” (Eliade 2003: 162). Her tükeniş yeni bir başlangıçtır. Ölüm de yeni bir doğumun, başlangıcın işaretidir.

Mağaradan çıktıklarında kendiliğinden kazanılan, bilinçaltının karanlığındaki sembollerini anlamlandırarak gün ışığına çıkaran kahramanlardan en başarılısı İbn Sinâ’dır. Çünkü o, kendisine sunulan imkânlardan daha fazla yararlanmayı bilir. Bu acayip mağaranın tellal tarafından duyurusu yapıldığında mağaraya girme arzusuyla kardeşini teşvik eden, hatta ertesi yıla kadar bir tanesi yenildiğinde kırk gün tok tutan ve susuzluğu gideren haplar yapmayı icat eden yine İbn Sinâ’dır. Erginlenme aşamasında kahramanın gücü, cesareti, derin istek ve merakının yanı sıra zekâsı da onu yeniden doğumun eşiğine götüren kutsal değerlerdir. Bu yüzden İbn Sinâ, gizli öğretilere sahip olunması istenen, çağrıyla davet edilen seçilmiş/kutsalınmış bir kişidir.

İbn Sinâ, tellalın çağrısına kulak vererek ruhsal yolculuğunun başlamasına önemli bir adım atmış olur. İbn Sinâ’nın fark ettiği bu çağrı, “Kahramana kendi ortamından, kabuğundan çıkıp yeni deneyimlerden geçerek değişmesi gerektiğini anımsatan, onu buna iten bir iç-dürtüdür. Bir başka deyişle, bilincin dikkatini çekmeye çalışan bilinçdışı öğelerinin, arketiplerin sesidir.” (Gökeri 1979: 66). İbn Sinâ, bilinçdışı mekânlara, iç dünyasına doğru yolculuk yaparak bilinmeyen keşfetmeyi diler.

İbn Sinâ’nın hayatı etrafında türlü efsanelerin anlatılması, menkabevî hayatının oluşması, kutsal bir mağarada bütün ilimlere vakıf olduğunun söylenmesi, şüphesiz kolektif bilinçdışının İbn Sinâ’ya verdiği olgunlaşma sürecidir. Zira İbn Sinâ, bu aşama sonrasında kardeşi Ebu’l Hâris’e göre daha fazla

olağanüstü özelliklere sahip olur. Burada mağara; bir sığınma yeri, aşama yeri dolayısıyla toplumun simgesidir. Tıpkı bir çocuğun doğup büyümesi ve toplum hayatı içerisindeki karmaşada kendi benliğini bulması gibi...

“Maden yatakları ve filizleri kutsal sayılmaktadır. Bu yüzden maden yatakları ve mağaralar Yeryüzü Ana’nın rahmiyle özdeşleştirilmiştir. Maden yataklarından çıkartılan filizler bir anlamda “ceninler”di. Bitki ve hayvan organizmalarının hayatından farklı bir zaman ritmine uyuyorlarmış gibi ağır ağır da olsa büyüyorlar ve yer altı karanlıklarında “olgunlaşıyorlardı.” Demek ki onların Yeryüzü Ana’nın bağrından çıkartılması hamilelik dönemi tamamlanmadan yapılmış bir ameliyattır” (Eliade 2003: 70). Kahramanlar da mağarada olgunlaşarak büyüme aşamasını tamamlarlar.

İç dünyamızı/benliğimizi sembolize eden mağara, keşfedilmeyi bekleyen sırlarla doludur. Olağanüstü güzellikteki saraylar, çeşmeler ve gizemli bilgilerin bulunduğu mağara, cinler tarafından korunmaktadır. Bu bir anlamda kişinin, benliğindeki kara devlerle mücadele etme aşamasında, “eşik”te olduğunu gösterir. Bilincin karanlık mekânlarında dolaşan kahraman, olağanüstü özellikleri görmeye başlamış aydınlanma kapısını aralayarak bilinç ve bilinçaltı eşiğindeki gizemli bilgilerin kaynağına doğru ilerlemektedir. Bu durum inisiyelerle özdeşleştirilebilir. Çünkü “İnisiye olan öğrencinin zihni ezoterik öğretiler sonucunda, görünmeyen düzenin görünür realite üzerindeki işaretlerini bulmaya başlar” (Schure 2005: 328).

Mağara, kahramanın kolektif bilinçdışı mekânlarını tanıyacağı kutsal bir mekândır. Mağara gibi dağlar, yüksek tepeler de çok eski çağlardan itibaren kutsal mekânlar olarak bilinmektedir. “Bazı mistiklerde olduğu gibi Hz. Musa’nın, Hz. İsa’nın ve Hz. Muhammed’in en sevdikleri ibadet yerleri arasında dağlar bulunmaktadır. Hz.

Musa Sinâ'da, Hz. Muhammed Hira'da vahiy almıştı” (Sarıkçıoğlu 2002: 19). İbn Sinâ için de ilim öğrenip ibadet ettiği mağaranın fonksiyonu, söz konusu kutsal mekânlar ile aynıdır.

İbn Sinâ ve kardeşinin ilm-i simya kitaplarıyla dolu mağarada “korkmadan” bir yıl boyunca kalmak istemeleri, aslında onların iç dünyalarının, bilinçaltının karanlık yönleriyle yüzleşerek onları aydınlığa kavuşturma arzusu içerisinde olduklarını gösterir. Söz konusu mağaranın, “doğu illerinden birinde” olduğunun söylenmesi, doğu ve batı kavramlarının sahip olduğu sembolik anlamlarla “öz”e olan yolculuğun temelini oluşturur. “Batı; nesnelere âlemi, karanlık veya zulmet adını verdiğimiz, içinde bulunduğumuz fizik âlemdir. Doğu ise; ruhun asıl vatanı olan ve fizik âlemdeki varlıkların ebedî orjinlerinin bulunduğu, nurlar âlemi adını verdiğimiz metafizik âlemdir.” (Yakıt 2003: 91). İbn Sinâ'nın yolculuğu, madde dünyasından metafizik âleme yapılan bir yolculuktur ki İbn Sinâ, mağaraya girerek tinsel anlamda yeniden doğar.

Mağara sonrası bilinci aydınlanan ve dikeyleşerek arif kişi konumunda olan İbn Sinâ, başta kendini olmak üzere etrafını aydınlatacak güce sahip olur. İbn Sinâ'nın kişiliğinde görülen mağara öncesi ve sonrasındaki bu inanılmaz yükseliş, dikeyleşen bir boyuta geçtiğini gösterir. “Dikey eksen, göğün iradesi'nin tezahürünün metafizik yerini temsil eder ve her yatay planın yani bu tezahürü oluşturan dengenin ya da başka bir deyişle müteakabil varlık hâlinin tüm oluşturucu öğelerinin tam uyumunun tahakkuk ettiği noktadan geçer... Bir varlığın temsilinde dikey eksenin, kemalle götüren ve sınırı belirsiz... evrensel yolun bir hususileştirilmesi olan “kişisel yol”un sembolü olduğunu söyleyebiliriz.” (Guenon 2001: 125). İbn Sinâ'nın seçtiği yol da, dikey eksendir ki O'nun, hikâyelerin sonunda kemale ermesi bu düşüncemizi daha da güçlendirir.

Mağarada (ana rahminde) gelişmeye başlayan kahramanın, toplum hayatına atılması, kendini yetiştirme ve iyi-kötü mücadelelerle insan olma değerlerini kazanması serüvenine kendisini atmasıyla olur. Mağara kapısının bir yıl sonrasında açılmasıyla birlikte İbn Sinâ, kardeşiyle yollarını ayırarak tekrar yalnızlığından sıyrılıp hayata atılır. Yeni statüsüyle kalabalığın içine giren İbn Sinâ'nın bundan sonraki amacı, dünya denilen mağarada, hatalar yapan, ötekileşmeye/başkalaşmaya adım adım yaklaşan insanoğluna rehberlik, hocalık, babalık, arkadaşlık yaparak onları aydınlatmaya, huzura kavuşturmaya çalışmak olacaktır. Her zaman daha iyiyi, daha güzeli hedefleyen İbn Sinâ, bir simyacı gibi doğayı, toplumu değiştirme sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu yüzden O, bütün zamana ve mekâna egemen olma mücadelesini verir.

2.3. Benliğin Kara Devi: Gölge Arketipi

Gölge, kişinin karakterine yansyarak ya da rüyalarında sembollerle görünür olan bilinçaltının kara güçleridir. Gölgeyi, “Premsiplerimize aykırı olduğu için, ahlaksal, estetik ya da başka nedenlerle kabul etmek istemediğimiz ve farkında olmadan bastırduğumuz nitelikler oluşturur. Ruhsal bütünlüğün karanlık yanı, karanlık kardeşidir” (Gökeri 1979: 18-19).

Gölge güçlerin, varlıklarını büyütebilmek için kendisine seçtiği mekânlar, bilinmezliklerle doludur. “Bilinmeyen alanları (çöl, cangıl, derin deniz, bilinmedik diyarlar vb.) bilinçdışı içeriğin yansıtılması için serbest alanlardır” (Campbell 2000: 96). Kişiler, bilinçdışının karanlığına hapsettiği korkaklık, cimrilik, ikiyezlülük, kötülük vb. gibi duygularını ancak kontrol altına almayı öğrendikleri zaman bireyleşme yolculuklarında önemli bir mesafe kat edebilirler. Bu yüzden benliğin bilinmeyen mekânlarını sık sık ziyaret edip onlarla yüzleşmeleri

gerekir. Rüyalar, bu güçlerin tanınması için bize sunulmuş büyük bir fırsattır.

“Rüyalarımız bazen bilgelik dolu, ama bazen de korkunç öğelerle yüklüdürler. Sanki bütün bu sahneler, bilinmeyen bir zekâ tarafından rüyalarımıza serpiştirilmektedir. Ayrıca bu hayallerin gerçekliği hayatımızda iki üç kere yaşanmıştır. Ama bize bilincimizin onu kısıtlayan bağlardan çözüldüğünde, neler yapabileceğini göstermesi açısından ilginçtir” (Fromm 1990: 154-155). Hikâye kahramanlarının kuyu, çöl gibi dar mekânlarda ejderhalarla, devlerle olan mücadelesi, onların gölgesini temsil etmekte olup, benliklerini büyütlü bir şekilde ele geçiren ötekileşmiş duyguların esiri olduklarını gösterir. Suçluluk psikolojisi altında ezilen kahramanlar, İbn Sinâ'nın rehberliğinde hırs, kin ve nefret ile dolu bilinçaltılarının karanlık ve pas tutmuş mekânlarını görerek, bundan kurtulurlar. Hayat nasıl ki aşılması gereken sınavlarla dolu ise yer altı âlemindeki kahramanlar da merak, ölüm korkusu, tesadüfler vb. gibi kavramların ışığında aşama geçirerek, gerçek âleme farklı bir kişilikle dönerler. Yaşadıkları korku ve âcizlik duyguları, insanın gerçek kişiliğini, özünü ortaya çıkaran dönüştürücü/arındırıcı kavramlardır.

İbn Sinâ, toplumsal çözümlü başrolü oynayan kahramanları bazen sihirli tasa baktırarak ilm-i simya ile “hayal uykusuna” yatırır ve onları suçluluk psikolojisi altında cezalandırarak hatalarını anlamalarına yardımcı olur. Çünkü, “Rüya görenin deneyimleri, o kişinin ilerleme izlenimi edindiği ve kendisini fethettiği görüntüler şeklini alır. Bu görüntülerini rüya gören kişilerin kendi varlıklarının bir senaryo biçimindeki uzantıları olduğu açıktır. Böylece bu görüntüler, kişilere bir psiko-geri-besleme (feed-back) sistemi sağlar” (Yazıcı-Kutlu 1993: 59). Gördükleri rüyalar ile kahramanlar, bilinçaltının karanlığından bilince, aydınlığa kavuşurlar. Her insan, doğumla başlayan saflığını zaman içerisinde tüketerek çocukluk döneminin

saflığından gittikçe uzaklaşmaya, yasağların ve yanlışların yığını içinde kaybolmaya başlar. Rüyalar, bilinçaltının derinliklerine inerek, bu saflığa yeniden kavuşmamızı sağlayan sembolik anlamlarla yüklü, anahtarı bizde olan bir kapıdır ve kendimizi görebileceğimiz aynalar gibidir. Bu yüzden saklı benliğimizi yansıtıp, kendi doğamızın gerçek yönünü açığa vururlar. “Rüyalar sayesinde tanıdığımız yabancı ülkeyi bilir hâle gelir ve ruh arazisine adım atma imkânı buluruz” (Lee 2002: 10).

İbn Sinâ'ya hakaret ettiği zaman kolundan tutulup çok uzaklara fırlatılan ve bayılarak birkaç saat uykuda kalan Helvacı Ali'nin, bu anı sanki çölde üç aylık dehşet dolu bir macera sanması, Helvacı Ali'yi sevdiği kıza kavuşturmak için padişah ve vezirlerinin su dolu tasa baktıklarında yer altı dünyasına gönderildiklerini görmeleri vb. gibi olaylar kahramanların gölgeleriyle karşılaştığı mekânlardır. Burada sihirli tas, ona bakan kişilerin kendi iç benliklerini yansıtan bir ayna görevindedir. Sihirli tasa bakan vezirler, simgesel anlamda uzun bir yolculuk yaşayarak, iç dünyalarının gizemli karanlığını keşfederler. Padişah ve diğer kahramanlar kuyuda, bilinçdışının bu derin ve karanlık mekânından bilincin sorgulayan kamçısıyla yükselecek gerçek hayata dönerler.

Rüyalarında canavar, ejderha vb. gibi korkunç varlıklarla yani gölgeleriyle karşılaşan kahramanlar, İbn Sinâ'nın/rehberin yardımıyla “bilinçaltı tarafından yok edilmekten” (Jung 1997: 214) kurtulurlar. Bireyleşme yolunda ilerlemelerini engelleyen kara güçlerle yüzleşen kahramanlar, iç huzura kavuşarak yolculuklarına anlam kazandırır. “Ejderha “potansiyelliği” ve karanlığı olduğu kadar kuraklığı, kuralların askıya alınmasını ve ölümü de simgeler” (Eliade 2003: 181). Dolayısıyla kahramanlar, gölgelerinin ölümüyle, günahlarına tövbe edip arınan insan gibi hayata yeniden doğarak başlarlar.

“Sonsuzlukta yankılanmayan hiçbir

söz ya da eylem yoktur” (Schure 2005: 362) atasözünde de belirtildiği gibi hayatımız boyunca karşılaşacağımız ödül ve cezalar, yaşantılarımızın anlamında gizlidir. İbn Sinâ, sembolik anlamlı bu hikâyelerin sonunda kahramanları, “bir var bir yok”, “hâb-ı hayâldi” şeklindeki sözlerle teselli eder. Böylece dünyanın geçiciliğine işaret eden İbn Sinâ, kahramanların iç dünyalarına yönelerek de-ğişmeleri gerektiği mesajını da verir.

Toplum hayatındaki dengesizliklerin baş nedeni, insanların içindeki canavara dur diyememesi, onu dizginleyememesidir. Bu yüzden sık sık “yan tutmalar, önyargılar, korkular vb. gibi setlerle önu kapatılmış iç dünyamızın dar kapılarını” (Jung 1997: 59) aralayarak, onlarla yüzleşmemiz gerekir.

Arayış içerisindeki insanın yalnızlığı tercih etme sebebi; iç dünyasına yönelerek, “... benlik kayasını bulması” içindir (Lee 2002: 47). İbn Sinâ, bu anlamda Ebu’l Hâris’in aksine içsel yolculuğunu tamamlamış bir kişidir. Ebu’l Hâris, içinden bir türlü söküp atmadığı hırs, kin ve nefret tohumlarının gölgesi altında esir gibi yaşayan bir kahramandır. Henüz eşiği geçemediği ve gölgesiyle yüzleşip benliğin karanlık yanını öldüremediği için hep mutsuz ve eksik bir insandır. İbn Sinâ’nın bastırarak kontrol altına aldığı bu gizli güçler, ikiz kardeşi Ebu’l Hâris’in kişiliğinde ufak bir kıvılcımla dahi beslenerek büyüyen, âdeta uykudan uyanmak için fırsat gözleyen bir dev gibidir.

Aşamalarla dolu bu zorlu yolculukta İbn Sinâ’ya arkadaşlık eden ikiz kardeşi Ebu’l Hâris, aslında O’nun gölgesidir. “Gölge, kişinin olmak istemediği şeydir. Olumsuz yanındır kişiliğin” (Gürol 1993: 200). İbn Sinâ, Ebu’l-Hâris adlı gölgesiyle karşılaştığında maddiyatın değersizliğini anlar. Ebu’l Hâris’in kendisinden intikam alma duygularından habersiz olarak, yaptırdığı sihirli hamama giden İbn Sinâ, bir anda kendisini çırılçıplak bir şekilde çölün kucagında bulur. “He-

pimiz dünyaya maddi ve manevi çıplak olarak doğarız, fakat çok kısa bir zaman sonra ortamlarımızın ağırlıklarını yüklenir ve egomuzun istekleri tarafından tutuklanırız. Manevi yaşam bizden bu yükümlülüklerimizden kurtulmamızı ister” (Lee 2002: 33). İbn Sinâ’nın çölün sonsuzluğunda maddi varlıklardan yoksun bir şekilde kalması, aslında onun kendi ruh arazisini, iç dünyasını keşfetmesi için bir fırsattır. Sahip olunan bir çulun dahi, insanı nasıl ezdiğini o zaman fark ederek, bundan kurtulmasının gerekliliğini anlayan İbn Sinâ da, ilm-i simya ile hikâye kahramanlarına benzeri hadiseler yaşatır. Amacı, başındaki karpuz kabuğunu süslü bir taç, sırtındaki çul parçasını da altın sırmalı bir elbise olduğunu sanan vezire ve sihirli tasa baktığında kendisini çırılçıplak bir halde kuyudaki suya dalıp çıkarken gören padişaha maddenin, iç dünyamızı anlamaya büyük bir engel teşkil ettiğini anlatmaktadır.

Ebu’l Hâris, adının anlamı gibi hırslı ve kindar bir kişidir. O, bir anlamda ruhsal bütünlüğün/İbn Sinâ’nın karanlık kardeşidir. İbn Sinâ erginlenme yolunda ilerlerken kendini somut olarak gösteren gölge/Ebu’l Hâris, İbn Sinâ’nın yenmesi gereken bir güçtür ve düşman gölge arketipini oluşturur. Ebu’l Hâris’in intikamına karşılık, onu zehirli bir gül koklatarak öldüren İbn Sinâ, bir anlamda bilinçaltına bastırarak hapsettiği gölgesinin farkında olduğunu ve sorunu kökünden kazıyarak kesretten kurtulduğunu gösterir. Bundan sonraki aşamalarda İbn Sinâ, süfi olma yolunda, sürekli yükselişlerle dolu aşamalar geçirir. Başına gelenlere sabrederek, Allah’a kendisine verdiği ilim için şükür ederek kötü düşüncelerden uzak durur. Sihir ve büyüün yanı sıra gayb âleminde haber vererek, önceden olacakları sezerek kerametler gösteren İbn Sinâ, “bir lokma bir hırka!” hesabı seyahat eder ve yer yer sembolik anlamlı ceza ve ödülleriyle velî şahsiyetini ön plana çıkarır.

Hikâyelerde, gölgenin kişiler düzlemindeki temsilcisi olan Ebu'l Hâris'den başka, gücün ve saadetin parada olduğuna inanan padişah, mesleğine gereken önemi vermeyen, insan hayatını değersiz bulan kadı, hocalık vasfıyla örtüşmeyecek nitelikte paraya tapan cimri hoca, İslam dinini inkâr etmeyenleri ağır bir şekilde cezalandıran Dakyânus, padişaha İbn Sinâ'yı kötüleyerek ön plana çıkmayı isteyen vezir Yuhanna ve şöret hırsına kapılıp hocasının ölümüne neden olan Câmas Hakîm çöl, mağara, kuyu vb. gibi bilinçaltı mekânlarda ejderha, dev, kartal vb. gibi görünen gölgelerinin hâkimiyeti altındadırlar.

Gölge arketipi, bireyleşim sürecinde ilerleyen kahramanın, önce kendisini engelleyen kara güçlerle daha sonra bu güçlerin toplumdaki görüntüleriyle mücadele ederek olgunlaşmasına yardımcı olur.

2.4. Benliğin Eril ve Dişil Gücü: Animus ve Anima, Yüce Ana Arke-tipleri

Hikâyelerde anima ve animus arketipi, Helvacı Ali adlı yakışıklı gence âşık olan erkeklerin davranışlarıyla belirginleşir.

Helvacı Ali, helva ustası babası ölünce, annesinden öğrendiği yarım bilgilerle helva yapıp satarak, geçim sıkıntısını çözümlenmeye, bireysel anlamda kendini ispat etmeye çalışan olağanüstü güzelliği ile dillere destan olmuş bir gençtir. Kadın-erkek bütün halk, hayranlık duyduğu Helvacı Ali'nin güzelliğini seyredilemek için, tadı kötü olan helvalarını dahi satın almaktadır. “Jung karşı cinse ait arketipi kadınlar da animus, erkeklerde de anima olarak adlandırır. Anima ve animus her iki cinsin bilinçdışında erkeğin kadınlığa ait yönünü ve kadının erkeklığe ait yönünü temsilen zıt eşler olarak faaliyet gösterir. Bu, kadın ve erkeğin birbiriyle olan ilişkisini derinden etkiler.” (Jung 1999: 71). İbn Sinâ'nın ve diğer erkeklerin olağanüstü bir güzelliğe sahip olan Helvacı

Ali'ye duyduğu hayranlık ve ilgi onların kadınlığa ait yönlerinin yani anima arketipinin dışa yansımalarıdır.

Helvacı Ali/Helvacı Güzeli olarak bilinen yakışıklı genç, güzelliğine hayran kalanların tadı kötü helvalarını satın almasıyla geçinmektedir. İbn Sinâ dışında diğer erkeklerin yakışıklı gence karşı hissettikleri duygular sapkınlık derecesindedir. Hikâyelerde Helvacı Ali, olağanüstü güzelliği ile nefsi sembolize eder. Nefsini bu dünyada iken öldürmeyi başaran tek kişi İbn Sinâ'dır. “Anima ya da animusuyla uyum sağlayabilmiş tipler ise dengeli, yeteneklerini kullanan iç huzuru olan kişilerdir.” (Gökeri 1979: 21). İbn Sinâ, bu dengeyi çok iyi sağlayarak, baş karakter “hero-ego” olmayı başaran ve sürekli olarak yükselişi yaşayan bir kahramandır. Sapkın insanların Helvacı Ali'den menfaat ümit etmesine rağmen İbn Sinâ, daha sonra baba-oğul ilişkisine de dönüşen güzellik kavramına olan hayranlığıyla diğerlerinden ayrılır.

Helvacı Ali, İbn Sinâ'nın, saflığı, fiziki ve ruhi güzelliği ile dikkatini çekmiş olup ahlaksızlık, değersizlikle bataklığa dönen toplum içerisinde, tertemiz bulunduğu, kirlenmemesi için dört elle sarıldığı bir kahramandır. Bu yüzden sihir ile ona güzel helvalar yapmayı öğreterek, daha iyi şartlar içerisinde yaşamasını sağlar. Sihir ilmini öğreterek, ilmî, dinî bilgiler vererek onu yetiştirir ve sevgilisine kavuşturarak evladını mutlu etmek isteyen bir baba gibi çaba sarf eder. Halk muhayyilesinin, baş kahramanın eksikliğini tamamlayan kişi olarak Helvacı Ali'yi seçmesi, İbn Sinâ'nın hedeflediği toplum özelliklerinin Helvacı Ali'de çizilmiş olmasındandır.

İbn Sinâ güzele ve güzelliğe âşıktır. Önce Helvacı Ali'nin fiziksel ve ahlaki yönlerine hayran kalan İbn Sinâ, daha sonra sert mizaçlı ve kaba bir adamın masum ve güzel oğlunu seyre dalarak hayal kurar. Zıtlıkların birlikteliğindeki bu güzellik, İbn Sinâ'yı daha da

etkiler. "...aşk, ölüm, azizlik, metafizik bilgi aracılığıyla insan, Brihadâraanga-ha Upanisad'ın dediği gibi 'gerçek olmaya gerçeğe' geçmektedir" (Eliade 1992: 33). Hikâyelerde gerçeğe ulaşabilen, güzelliklerin farkına varabilen kişi yalnızca İbn Sinâ'dır.

"Anima ve animusun bireyleşim sürecinde çok önemli bir görevi vardır: Bilinç ve bilinçdışı arasında aracılık yaparlar. Özellikle Jung'un 'persona' dediği 'dış kişilik' ve ortak bilinçdışı arasında uyum sağlayan etkenlerdir. Dış kişilik toplum içinde yaşamın bize verdiği kişiliktir. Eğitim, töreler, kurallar ve düzenli ilişkilerin biçimlendirdiği bir yanımızdır" (Gökeri 1979: 22). İbn Sinâ, bozulan toplum değerlerinin, çürümüşlüğü ve sapıklığın yaşandığı bir ortamda denge unsuru olarak yer alır.

Hikâyelerde Helvacı Ali'nin yaşlı annesi, "Yüce Ana" arketipi olarak karşımıza çıkar. Babası vefat eden Helvacı Ali'yi engin sevgisi ve öğütleriyle dış güçlerden korumaya çalışan anne, oğlunu insanlara güvenmediği için hiç kimsenin yanına çırak olarak vermez. İbn Sinâ ile tanıştıktan sonra O'na güvenen anne oğluna İbn Sinâ'nın ilim ve hikmet sahibi bir derviş olduğunu, O'nun sözünü dinlerse kendisine çok faydası olacağını söyler.

Hikâyenin bazı varyantlarında "Yüce Ana"nın görüntüsü daha farklı şekillerde karşımıza çıkar. "Mitolojik Evrensel anne figürü, kozmosa, besleyen ve koruyan ilk varlığın dişil yanlarını yüklemektedir" (Campbell 2000: 133). Kazak halkının, anne karnındaki çocuğun yıldız şeklinde olduğuna inanması, "Yedi yıldız anne karnındayken çocuğa güç verir" inancının bulunması, annenin kayıtsız şartsız koruyuculuğuna/besleyiciliğine işaret eder.

2.5. Dönüş Aşaması

Simgesel anlamdaki yolculuğunun sonuna gelen İbn Sinâ, ritüel bir ölüm ve yeniden doğuş ile bireyleşim sürecini tamamlar. Ben'in eşliğinden erginlene-

rek çıkar ve sembolik yaşamını mekânın ruhuna da yansıtarak değişimi bütünlük. Önce *tabiat* ortamında iken daha sonra *mağaraya* girip bir yıl kalarak, sihir ve büyü yapmayı öğrenen İbn Sinâ, hikâyesinin ilerleyen olay halkalarında, mağara yerine bir *çilehâne*de ibadet etmeye başlar ve yer yer de kerametler gösteren bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar. Normal insan, sıra dışı/olağanüstü insan ve veli olarak görülen bu değişimler, eski şahsiyetin sembolik ölümünü ve yeniden doğuşunu ifade eder. Sınavlardan başarıyla çıkan kahramanın/İbn Sinâ'nın hak ettiği ödül, sonsuza kadar var olmaktır.

"Kendi bilinçdışındaki uzak ülkede, kendi masalını yaşayan" (Dökmen 1993: 68) bir kahraman olarak hedeflerini belirleyen İbn Sinâ, eski değer yargılarından, düşüncelerinden, yaşam tarzından çok farklı bir hayata kucak açar. "Uzak ülkede aşama geçiren kahramanlar, oradan bir ödül ile dönerler" (Dökmen 1993: 64). Kendini aşma kararını, merak ve daha fazla bilgi sahibi olma isteğiyle alan İbn Sinâ da, bu yolculuktan olağanüstü özelliklere sahip keramet ehli bir kişi olma ödülüyle geri döner.

Süfiler, bütünlük ve iç evrim yolunda yolcunun geçeceği yedi merteye olduğunu düşünürler. Kişiliğin daha mükemmel bir seviyeye dönüşümüne katkıda bulunan bu aşamalar; tövbe, verâ, zühd, fakr, sabır, tevekkül ve rızadır (Sayar 2004: 19). "Aşamaların amacı, kişinin sürekli olarak kişiliğinin bütünlüğüne ve ebedî arketipine her geçen gün daha fazla katılabilmesini mümkün kılan bir çevre sağlamaktır" (Yazıcı-Kutlu 1997: 79).

İbn Sinâ da söz konusu aşamaları sırasıyla yaşayarak, şeyh-i kâmil olma yolunda ilerler. Kardeşi Ebu'l Hâris'in ölümüne sebep olduktan sonra büyük bir pişmanlık duyup, acı çeken İbn Sinâ uyku, yemek vb. gibi süfli arzularından uzak durur. İbn Sinâ'nın ikiz kardeşi Ebu'l Hâris'i öldürmesi, gölge arketipini yani hayatı boyunca tam olmasını engel-

leyen kara devini de öldürmesi demektir. Bu aşamadan sonra İbn Sinâ, sürekli olarak Allah'a şükreder, ibadet eder ve başına gelen felaketlerde hemen simyaya başvurmayıp, bakalım ne olacak diyerek sabreder. Haksızlığa uğrayanların yanında olup, insanlığa sürekli hizmet ederek rızanın görünümünü sergileyen İbn Sinâ, fakir bir derviş kılığında seyahat eder.

Arifin alameti üçtür: Kalbin fikirle, tenin hizmetle, gözün yakınlıkla meşgul olmasıdır. Yine şunlar da arifin alametidir: O'nun nazarında dünyanın önemi, ahiretin eseri, Tanrı'nın bedeli olmaz. İlim üç şeydir: Zikreden dil, şükreden kalb, sabreden ten" (Eflâki 1989: 73-74). Söz konusu vasıfların hepsine sahip olan İbn Sinâ'nın, sûfi yolculuğunu başarıyla tamamladığını söyleyebiliriz.

"Yeni bir doğum için bir şey ölmek zorundadır ve kutsal evliliğin görüntüsü, ruhun maddeleşmesi ve maddenin ruhanileşmesi bizim içimizde olur. Bu simyanın laboratuvarı bizleriz. Sınırlı 'kendiliğimizin' artıklarından gerçek 'kendiliğimizi' (Nefsimiz) damıtırız ve bunu gerçek özümüzün altına çeviririz" (Yazıcı-Kutlu 1993: 37). İbn Sinâ'nın seyahatindeki mistik boyut onun tecrübe, bilgi ve sezgisiyle önceden olacak olayları bilmesi veya akıldan geçenleri anlaması şeklinde karşımıza çıkar.

"Bütün hayatın esrarı, nefsini tanımada toplanmıştır. O bütün dertlerin devası, hayatın her adımında başarının sırrı, bir din ve bir dinden de ötedir." (Yazıcı-Kutlu 1993: 64). İbn Sinâ'nın sûfi yolculuğu sırasında karşılaştığı aşamalar, O'nu ebedî olana daha çok yaklaştırır. "Kişilik, bireyin ebedî arketipinin sınırlı bir örneği olarak yaşanır" (Yazıcı-Kutlu 1997: 81). İbn Sinâ, geçtiği simyasal süreçlerde bilincinin zirvesine ulaşarak, kişiliğini mükemmelliğe doğru yönlendirir. Yeniden doğuşu, ölmeden önce ölmeyi amaçlayan İbn Sinâ, hikâyesinin sonunda bir şeyhe (Abdullah Hemedâni Hazretleri) gördüğü keramet karşısında

"Madem ki cân tendedir, kapundan gitmezüm," diyerek intisab eder. Böylece yeni bir aşama geçirip, bir çilehânedede Allah'a gece gündüz ibadet ederek, sûfi yolculuğunun son demlerini yaşar.

Halk arasında, artık bambaşka bir insan kişiliğinde olan İbn Sinâ'nın eski yaşamına dair anlatılanlar, zamanla unutulmaya başlar. O şimdi, yeni bir hayata kucak açmıştır ve riyazet ederek, şeyh-i kâmil mertebesine erişmiştir. Kalan ömrünün son günlerini sayısız öğrenci yetiştirerek, başta *Kanun u Şifâ* olmak üzere pek çok kitap yazarak ve tercümele yapılarak geçirir. Yazar, bu hadise ile bir anlamda İbn Sinâ'nın, "Asıl hakikat ve saadete akıl yolu ile değil, bir şeyhe intisab ile başlayan tarikat ve riyazet yolu ile erişebileceğini göstermek ister" (Ateş 1954: 39).

Hikâyesinin sonunda İbn Sinâ, ölümsüzlük ilacını bulur fakat ilim, ahlak yönüyle güvendiği öğrencisi Camasb'ın ihanetine uğrayarak yarı canlı kalır. İbn Sinâ öğrencisine, kendisi ölünce yedi şişelik ilacı belli aşamalardan sonra kırkar gün arayla üzerine dökmesini vasiyet eder. İbn Sinâ'nın bu isteği, tasavvuftaki "erbaın" kavramını yani "çile çekmek, nefsi ezmek, bencilliği kırmak için müridlerin kırk gün halvete çekilmeleri, konuşmamaları, yememeleri, uyumamaları, daima zikir ve tefekkür ile meşgul olmaları"nı hatırlatır (Uludağ 1996: 174).

İbn Sinâ'nın hazırladığı ölümsüzlük ilacının yedi şişeden oluşması ve ilacın öldükten sonra kişiyi yeniden hayata döndürmesi ise, sûfilerin geçirdiği yedi aşama (tövbe, verâ, zühd, fakr, sabır, tevekkül, rıza) sonucunda, ölmeden önce ölmelerini ifade eder. Dolayısıyla, İbn Sinâ'nın ölümsüzlük ilacını hazırlaması, onun ebedî arketipiyle bütünleştiğini gösterir.

"Doğu'ya ve ışığa yapılan yolculuktan geriye dönüş yoktur. Arif bir kez madde dünyasından arınıp, saf şekiller âlemine ve meleklerin dünyasına girdi mi, bir daha bu dünyanın karanlığına düşmez. Bu, simyada bir metalin altına

dönüştükten sonra tekrar eski hâline getirilememesine benzer” (Nasr 1985: 293). Bütün sınırları çözerek sonsuza dek vuslata eren İbn Sinâ, bu yüzden madde âlemine dönemez. O şimdi, ölümsüz bir kahraman olarak sonsuza yürümektedir.

Sonuç

İbn Sinâ hikâyeleri üzerinde yapılmış olduğumuz tahlil çalışması, eserin kolektif bilinçdışını yansıtan arketipsel sembollerle örüldüğünü gösterir. Bu yüzden mitlere bağlı olarak üretilen edebî eserler, arketipsel açıdan tahlil edilmelidir. Mitler, hayal gücümüzün beslendiği kozmosun enerjilerini kültürel değerlere taşıyan saf ve gizli kaynaklardır.

Mitolojik unsurların yoğun olarak işlendiği İbn Sinâ hikâyelerinde, arketipsel sembolizm ardında şifrelenen mesajların açılmanması eserin değerini daha da arttırmaktadır. Çünkü mitolojik eserlerin arketipsel sembolizm ile çözümlenmesiyle yaşam enerjilerimizi besleyen saf kaynaklar ortaya çıkacak, halk muhayyilesinde çeşitlenen hikâyelerin okuyucuya iletmek istediği mesaj daha iyi anlaşılacaktır. Aynı zamanda hafızanın, şuur yetersizliğiyle açıklayamadığı gizli bilgileri kişinin rüya, hayal zenginliği ve yapıcı düşünce gücü ile yaptığı mitolojik yolculuklarla ulaşabileceği ispatlanacaktır. Nitekim İbn Sinâ da simgesel anlamdaki yolculuğuna başlamadan önce sıradan insanlar gibi davranır. Hayatına anlam kazandıracak rehberin çağrısını fark ederek sınavlar yoluna atılarak sınanır. Ruhsal olgunluğunu, hatalarını tekrarlamayarak kazanır ve ritüel bir ölüme yeniden doğarak sınavdan ölümsüzlük ödülüyle geri döner. Hikâyelerin tahliliyle elde ettiğimiz bütün bu bilgiler bize gösteriyor ki; Campbell’in belirttiği “ayrılış-aşama-dönüş” şeklinde dairesel olarak gerçekleşen ruhsal değişim süreci, kişinin erginlenmesini ifade etmektedir. Hikâyelerin merkezini oluşturan bu yapıcı değişim sürecinin anlatmaya dayalı türler üzerinde uygulanması, arketipsel sembolizmin halk hafızasındaki tesadüf sürecine yer vermeyen bilinçli

bir dönüştürücülüğü desteklediğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Ateş, Ahmet (1954), “Türk Halk Hikâyelerinde İbni Sinâ”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 11, İstanbul, 33-40.
- Campbell, Joseph (2000), *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, (çev. Sabri Gürses), Kabalıcı Yayınları, İstanbul.
- Dökmen, Üstün (1993), “Düşler Tarlası Filminde Arketipler”, *Adam Sanat*, Kasım, 63-68.
- Eflaki, Ahmet (1989), *Ariflerin Menkıbeleri I-II*, İstanbul.
- Eliade, Mircea (1992), *İmgeler Simgeler*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara.
- Eliade, Mircea (2003), *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi / Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*, (Çev. Ali Berktaş), İstanbul.
- Fromm, Erich (1990), *Rüyalar Masallar Mitoslar (Sembol Dilinin Çözümlemesi)*, (Çev. Aydın Arıtan - Kaan H. Ökten), İstanbul.
- Gökeri, A.I. (1979), “Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması”, Ankara Üniversitesi DTCF. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Guenon, Rene (2001), *Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi*, (Çev. Fevzi Topaçoğlu), İstanbul.
- Gürol, Ender (1993), “Arketip”, *Türk Dili*, C. 2, S. 500, Ağustos, 197-199.
- Jung, Carl Gustav, (1997), *Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi*, (Çev. Engin Büyükinallı), İstanbul.
- Jung, Carl Gustav, (1999), *Anthony Stevens*, (Çev. Ayda Çayır), İstanbul.
- Kanter, M. Fatih (2005), “Dede Korkut Hikâyelerinin Arketipsel Sembolizm Yöntemiyle Çözümlemesi”, *Araştırmalar*, Yıl: 7, Sayı: 14, 131-138.
- Lee, Llewellyn Vaughan (2002), *Çağrı ve Yanık (Süfîlerin Rüya Çalışmaları ve Ait Olma Psikolojisi)*, (Çev. Enise Ergin), İstanbul.
- Özcan, Tarık (2003), “Oğuz Kağan Destanının Kahramanlık Mitosu Bakımından Çözümlemesi”, *Millî Folklor*, Sayı: 57, 76-81.
- Sarıkoçulu, Ekrem (2002), *Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mâhiyeti ve Tezahür Şekilleri)*, Isparta.
- Sayar, Kemal (2004), *Sufi Psikolojisi / Bilgelinin Ruhunu, Ruhun Bilgelisi*, (hızl.), İstanbul.
- Schure, Edouard, (2005), *İnsanlığı Aydınlatan Büyük İnisyeller / Dinlerin Gizli Tarihi / Rama Krişna Hermes Musa Orfe Fisagor Eflatun İsa*, (çev. Bilyay Vakfı Yayın Kurulu), İstanbul.
- Şenocak, Ebru (2005), “İbn Sina Hikâyeleri Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma”, Elazığ, (Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.)
- Uludağ, Süleyman (1996), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.
- Nasr, Seyyid Hüseyin (1985), *İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, (Çev. Nazife Şişman), İstanbul.
- Yakıt, İsmail (2003), “Garbi Gurbetin Öyküsü”, *İslâm Felsefesinde Sembolik Hikâyeler / İbn Sinâ - Sühreverdî - A. Gazali - N. Razi*, İstanbul, 91-95.
- Yazıcı, Kemal-Ramazan KUTLU (1993), *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*, (çev.), İstanbul.